

ТУРИЗМ ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ГРУП РИЗИКУ ТА ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

TOURISM AS A MEANS OF PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL SUPPORT FOR RISK GROUPS AND PEOPLE WITH SPECIAL NEEDS

УДК: 338.486:616-036.86

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct51-11>

Тищенко С.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри туризму
Поліський національний університет

Чернишова Т.М.

к.б.н., доцент,
доцент кафедри туризму
Поліський національний університет

Осіпчук А.С.

асистент кафедри туризму
Поліський національний університет

Tyshchenko Svitlana

Polissia National University

Chernyshova Taisiia

Polissia National University

Osipchuk Anna

Polissia National University

У статті розглянуто сутність і основне призначення туризму як засобу психологічної та соціальної підтримки груп ризику та людей з особливими потребами. Показано його роль у соціалізації, інтеграції, реабілітації та адаптації людей з особливими потребами. Здійснено класифікацію груп інклюзивних туристів в Україні згідно з рекомендаціями Конвенції ООН. Розглянуто функції, які виконує туризм для людей з особливими потребами. Піднімається питання необхідності розроблення адап-турів, їх позитивного впливу на психологічний стан людей і їх взаємовідносини в суспільстві. Розроблено типологію адаптованих турів. Запропоновано механізм формування «карти» доступності туристського маршруту під час розроблення турпродукту, використання універсального дизайну, що включає у себе відповідні принципи. Обґрунтовано основні пропозиції щодо успішної інтеграції туристів з особливими потребами в туристське товариство.

Ключові слова: туризм, психологічна та соціальна підтримка, люди з особливими потребами, інваліди, інклюзивні туристи, адаптовані тури, потенційні туристи.

В статье рассмотрены сущность и основное назначение туризма как средства

психологической и социальной поддержки групп риска и людей с особыми потребностями. Показана его роль в социализации, интеграции, реабилитации и адаптации людей с особыми потребностями. Осуществлена классификация групп инклюзивных туристов в Украине согласно рекомендациям Конвенция ООН. Рассмотрены функции, которые выполняет туризм для людей с особыми потребностями. Поднимается вопрос о необходимости разработки адап-туров, их положительном влиянии на психологическое состояние людей и их взаимоотношения в обществе. Разработана типология адаптированных туров. Предложен механизм формирования «карты» доступности туристского маршрута при разработке турпродукта, использования универсального дизайна, который включает в себя соответствующие принципы. Обоснованы основные предложения по успешной интеграции туристов с особыми потребностями в туристское общество.

Ключевые слова: туризм, психологическая и социальная поддержка, люди с особыми потребностями, инвалиды, инклюзивные туристы, адаптированные туры, потенциальные туристы.

The article considers the essence and main purpose of tourism as a means of psychological and social support for at-risk groups and people with special needs. Tourism for people with disabilities has a huge potential due to the fact that it benefits everyone. Children / teenagers / adults who are potential tourists will receive the necessary impressions and emotions, tourist enterprises - profit, investors - the appropriate image. Its role in socialization, integration, rehabilitation and adaptation of people with special needs is shown. Inclusive tourist groups in Ukraine are classified according to the recommendations of the UN Convention, on this basis a group of potential tourists worked taking into account the peculiarities of Ukraine as a state, its historical stage of development, especially in recent years and its foreign economic relations. The most important tasks of tourism are: the release of disabled people from social isolation, raising the desire to live, to carry out special exercises in the process of rehabilitation, relaxation. The most therapeutic in terms of extensive rehabilitation is active tourism, which develops physically, morally, health, ethically and aesthetically. It is proposed to classify groups of people with inclusion who can use tourism as a process of rehabilitation of their health: social group; people with war syndrome. The functions that tourism performs for people with special needs are discussed. The question arises about the need to develop adaptation tours (adapt-tour) for people with special needs, its positive impact on the psychological state of people and their relationships in society. The authors of the article have developed a typology of adapted tours for people with special needs, where the qualification is carried out: by types of tourism; by the number of tour participants; by age; by the duration of the tourist trip. The mechanism of formation of the "map" of accessibility of a tourist route at development of a tourist product. For the prosperity of tourism for people with special needs, it is proposed to use a universal design that includes appropriate principles. The main proposals for the successful integration of tourists with special needs into the tourist society are substantiated.

Key words: tourism, psychological and social support, people with special needs, disabled people, inclusive tourists, adapted tours, potential tourists.

Постановка проблеми. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), понад 1 млрд людей мають якусь форму інвалідності, а це майже 15% населення світу. У людей з інвалідністю вища ймовірність бути безробітним і загалом заробляти менше, ніж не інваліди.

За даними світової статистики, сьогодні у світі близько 15% осіб з обмеженими можливостями, у країнах Європи інваліди становлять від 22% до 31% населення, у США 17% населення – інваліди. Відомо, що у зв'язку з певними обмеженнями навколишньої доступності люди з інвалідністю подорожують менш активно. Хоча у цілому ці подорожі становлять 7–8% у всьому світі, 11% усіх туристичних поїздок в Європі, 11% внутрішнього

туризму США й Австралії. При цьому найбільш активно подорожують інваліди Великобританії (37%) і Німеччини (53%) [3, с. 23–26].

Експерти наголошують: українське суспільство не готове сприймати людей з особливими потребами. Вони щодня стикаються з непереборними перешкодами як у пошуках роботи, так і в пересуванні по місту. В Україні на дуже низькому рівні для людей з обмеженими можливостями пристосований громадський транспорт, підземні й наземні переходи, магазини, тобто можна наголосити, що таких умов дуже мало.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань розвитку та функціонування туризму присвячено багато праць як вітчизняної,

так і зарубіжної наукових шкіл. Туризм розглядається в різних аспектах, напрямках, видах. Досліджуються питання рекреаційного туризму як виду туризму, спрямованого на відновлення сил, відпочинок у вільний час [2]; діяльність людини, спрямовану на відтворення своїх фізичних і психічних сил, розвиток особистості [5]; процес відтворення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини, який забезпечується системою заходів і здійснюється у вільний від роботи час на спеціалізованих територіях [4]; подорож до курортних місцевостей із метою оздоровлення і лікування [7] та інші питання (М. Рутинський, А.С. Кусков, О.В. Листикова, О.С. Шаптала).

Питаннями медичного, лікувального, лікувально-оздоровчого туризму займається також велика чисельність науковців, серед яких – О.А. Мельниченко, Н.М. Удовиченко, В.В. Малімон, В.С. Боголюбов, В.Ф. Кифяк, В.К. Євдокименко. Мета медичного туризму більш конкретна і полягає у лікуванні хвороби та інших відхилень від здорового стану організму, у викорененні захворювання, що й розглядається причиною приїзду в той чи інший регіон [1].

Питання щодо розвитку системи індустрії туризму узагальнюються в працях таких відомих науковців, як: А.М. Гаврилук, Я.В. Григор'єва, О.М. Коваль, О.В. Кулініч (туристичні оператори та агенції); А.Г. Охріменко (фізкультурно-спортивний туризм); А.М. Гаврилук (оператори туристичних інформаційних систем); Г.Н. Сильванська, А.В. Попович (торгівля); Я.В. Григор'єва, О.М. Коваль, А.Г. Охріменко (транспорт); В.В. Бушуєв, Р. Драпушко, П.Ф. Коваль, Н.О. Алешугіна, Г.П. Андрєєва, Н.В. Чорненька (сукупність виробничих і невиробничих видів діяльності).

Стан проблем інклюзивного туризму в Україні досліджується у працях таких учених, як І.М. Труніна, А.І. Сесьолкін, А.С. Махов, В.Д. Чепик, Н.В. Белоусова, Ю.М. Хрущ, В.М. Іванова, Р.С. Медведський, Л.А. Слатвінська, А.І. Войтовська [22].

У наукових працях зазначених учених недостатньо повно розкрито питання щодо туризму як засобу психологічної та соціальної підтримки груп ризику та людей з особливими потребами, виникає необхідність у більш досконалому та обґрунтованому ставленні до вирішення цих питань, тому тема дослідження є досить актуальною і потребує подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз туризму як засобу психологічної та соціальної підтримки груп ризику та людей з особливими потребами. Завдання: 1. Вивчення теоретичної бази дослідження туризму для людей з особливими потребами. 2. Дослідження джерел виникнення та формування класифікації груп інклюзивних туристів в Україні. 3. Удосконалення основних функцій туризму для осіб з особливими потребами.

4. Здійснення типології адаптованих турів для груп ризику та людей з особливими потребами.

Для вирішення поставлених завдань використано комплекс теоретичних та емпіричних методів: теоретичний аналіз, узагальнення, синтез, класифікація та систематизація наукових та емпіричних досліджень; емпіричні методи: методика дослідження самоставлення (МДС) В.В. Століна, методика «дослідження самооцінки» Т. Дембо, С. Рубінштейн (модиф. А. Прихожан).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Туризм – це один зі шляхів виховання взаєморозуміння і поваги між народами. За даними ООН, щорічно понад один мільярд людей здійснюють подорожі в інші країни. Завдяки цьому туризм став одним із провідних секторів світової економіки, на частку якого припадає 10% глобального ВВП і 7% обсягу світового експорту [12, с. 85–95].

Починаючи з 1980 р. Всесвітня туристська організація (UNWTO) та інші світові організації приділяють значну увагу подоланню певних перешкод та розширенню можливостей для здійснення подорожей людьми з обмеженнями, так виник новий термін – «інклюзивний туризм». Його розвиток та формування стали предметом дослідження багатьох науковців. Почали з'являтися нові визначення: «туризм без бар'єрів», «безбар'єрний туризм», «туризм для всіх», «доступний туризм», «доступний туризм для всіх» «реабілітаційний туризм» «корекційно-навчальний туризм» та ін. [3, с. 205–213].

Туризм для осіб з обмеженими можливостями несе величезний потенціал завдяки тому, що він вигідний усім. Діти/підлітки/дорослі, які є потенційними туристами, отримують необхідні враження та емоції, туристські підприємства – прибуток, інвестори – відповідний імідж. Але значення цього туризму має більш глобальний характер. Суспільство отримає нових, повноцінних, активних членів, що, своєю чергою, зміцнить державу, яка базується на стабільному суспільстві. Але не варто забувати, що інвалід – такий же член суспільства, як і всі інші, зі своїми життєвими інтересами і потребами. Однією з основних потреб, яка дає змогу інвалідам відчувати себе повноцінними членами суспільства, без бар'єрів і заборон, є туризм.

Конвенція ООН про права інвалідів розглядає тему туризму та його доступності для всіх і кожного у ст. 30. Там зазначається, що держави – учасниці Конвенції визнають право людей з інвалідністю брати участь нарівні з іншими в культурному житті й визнають усі належні заходи для забезпечення того, щоб люди з інвалідністю мали доступ: до творів культури; телевізійних програм, фільмів, театральних та інших культурних заходів; театрів, музеїв, кінотеатрів, бібліотек та туристських послуг, а також до пам'яток і об'єктів, які мають національну культурну значущість [6].

Україна ратифікувала Міжнародну конвенцію ООН про права інвалідів 16 грудня 2009 р. Тоді Президент України підписав Указ № 678/2015 «Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю». Існує також День боротьби за права інвалідів – міжнародний день, який відзначається щороку 5 травня [18]. Нині не сформовано чіткого визначення туризму для людей з обмеженими можливостями, нормативні акти або закони щодо туризму даної категорії людей майже відсутні. Лише в Законі України «Про туризм» (ст. 4) [15] за видом туризму розрізняють, зокрема, туризм для осіб з інвалідністю.

Найважливіші завдання туризму: визволення неповносправних осіб із суспільної ізоляції, піднесення бажання до життя, до здійснення спеціальних вправ у процесі реабілітації, релаксації. Найбільш терапевтичним із погляду широкої реабілітації є активний туризм, який розвиває фізично, морально, оздоровчо, етично й естетично.

У статті «Доступне середовище і подієвий туризм для людей з особливими потребами як фактор розвитку внутрішнього туризму регіону» І.Н. Чурилін і Е.В. Єгорова міркують про необхідність створення умов для туристів з особливими потребами: «Необхідно підкреслити, що для таких мандрівників туризм являє колосальну значимість, аніж для звичайного туриста, необтяженого проблемами зі здоров'ям. Такі туристи і супроводжуючі їх люди зацікавлені в реабілітації, в прагненні зайняти в суспільстві рівне становище, в психологічній мотивації отримувати інформацію через свої органи чуття. Ця мотивація дуже точно виражається ідеєю, яка активно впроваджується в інклюзивну освіту – різні і рівні» [23]. Під час

розгляду питань щодо інвалідності Конвенція ООН виходить із принципів не медичної, а соціально орієнтованої моделі (рис. 1).

Її метою є просування ідеї інтеграції, людей з особливими потребами в повсякденне життя суспільства як повноправних його членів. Ураховуючи історичні особливості становлення України як держави в останні роки та її зовнішньоекономічні взаємовідносини, ми пропонуємо класифікацію груп людей з інклюзією, які можуть використовувати туризм як реабілітаційний процес свого здоров'я: соціальна група; група людей з інвалідністю; люди із «синдромом війни».

У сучасному суспільстві туризм став відігравати важливу соціальну роль у формуванні суспільної свідомості, зміні способу життя населення, у тому числі дітей та молоді. Туризм перестає бути сферою отримання тільки прибутку. Туризм – масове соціальне явище, в якому реалізуються різні соціально-культурні функції. Туризм – це подорожі, у тому числі для відпочинку з лікуванням, оздоровленням та реабілітацією. Потік туристів із кожним роком збільшується, спектр цільових груп споживачів розширюється, отже, зростає необхідність у розробленні і розвитку туристських послуг для всіх, тобто зростає попит на відпочинок у рамках інклюзивного, доступного для всіх туризму. Функції, які виконує туризм для людей з особливими потребами, показано на рис. 2.

Використання новітніх технологій допомагає у туристичній діяльності формувати ідеальні експериментальні майданчики для здійснення та планування турів. Сучасне використання Інтернет-ресурсів дає змогу мати величезне джерело

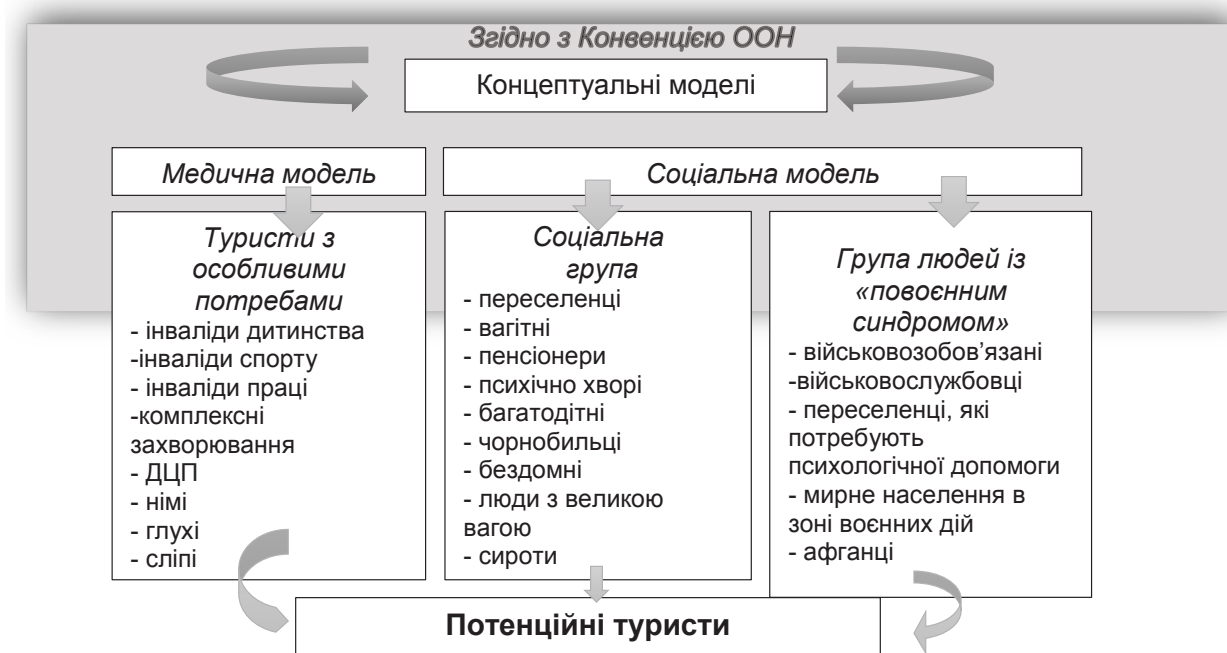

Рис. 1. Класифікація груп інклюзивних туристів в Україні

Рис. 2. Функції туризму для людей з особливими потребами

нової інформації, мати великі сучасні можливості в туристичному бізнесі. Віртуальність як процес асоціюють із моделюванням за допомогою комп'ютера. Віртуальний туризм – це онлайн- або офлайн-презентації, які дають змогу потенційним клієнтам розглянути будь-який туристичний об'єкт у вигляді широкоформатних або циркулярних (3600) типів турів, побачити панорамні об'єкти різних розмірів (експонати музеїв і картинних галерей, алеї парків, приміщення готелів, вулиці та будівлі міста і т. д.) [8].

Серед інвалідів особливою популярністю та доступністю користується спортивний туризм. Окрім збільшення рухової активності, він може значною мірою наблизити життєвий простір інвалідів до життєвого простору здорових людей [21]. Із погляду завдань фізичного виховання найбільше значення в туризмі має різноманітність рухової діяльності в природних умовах. Пересування по пересіченій місцевості, подолання різноманітних перешкод і здійснення інших необхідних рухів значно збагачують руховий досвід і фонд рухових умінь і навичок. Також заняття мають дуже велике виховне значення. Вони забезпечують придбання багатьох життєво важливих загальноосвітніх і спеціальних знань, сприяють зміцненню здоров'я, різнобічному розвитку інтелектуальних і вольових якостей.

Особи, які беруть участь у туризмі, мають різні потреби. Для одних це розвага й отримання максимуму «адреналіну» від подорожі. У туристів з обмеженими можливостями потреби пов'язані з бажанням реалізувати свої права на відпочинок нарівні з іншими відпочиваючими. Це потреби, на перший погляд, можуть здатися не настільки

значними, але це не примха інваліда, більше того, у низці випадків продиктовано життєвою необхідністю.

Туристи з психосоматичними порушеннями більшою мірою стурбовані, наприклад, чи будуть на шляху проходження туристської групи туалети з широким проходом дверей, щоб вони змогли проїхати на своєму візочку або отримати необхідну медичну допомогу. Туристам із порушенням вуглеводного обміну, які не стабільними (пацієнти із цукровим діабетом), під час подорожі необхідно дієтичне харчування, діалізієм пацієнтам із нирковою недостатністю може знадобитися процедура гемодіалізу, пацієнтам із порушенням видільної функції кишківника та сечовидільної системи необхідні спеціально обладнані туалети для зміни засобів догляду. Погіршення показників функціонування організму, неможливість задовольнити психосоматичну потребу знижують потенційні можливості туриста і створюють комплекс причинно-наслідкових негативних відносин по відношенню до туристських послуг.

Психосоматичні порушення та пов'язані із цим особливі потреби – це не атрибут індивіда і не завжди його особиста проблема, але особлива форма перешкод для повноцінної участі в туризмі. Туристи, які мають моторні, психосоматичні, психологічні порушення, є маломобільною і досить ізольованою групою туристів, вони не можуть повноцінно користуватися послугами туристичної індустрії і реалізовувати свої соціально-культурні потреби. Під час надання туристичних послуг людям з інвалідністю для їх комфортної взаємодії з навколишнім світом необхідно враховувати безліч специфічних особливостей.

Зростання чисельності інвалідів підвищує необхідність у розробленні адаптивних туристських послуг для осіб з особливими потребами. Інтеграція в життя суспільства осіб з обмеженими потребами повинна бути в першу чергу мотивована самим суспільством по відношенню до людей з інвалідністю, забезпеченням доступності середовища, медичного обслуговування, створенням для них сприятливих психологічних умов, а також технічним і професійним супроводом туристської діяльності. Основне призначення адаптивного туризму – «сприяти вирішенню завдань надання рівних можливостей для осіб з особливими потребами в туристських послугах із метою повноцінної їх інтеграції в суспільство» [17].

Туристично-оздоровча активність є засобом профілактики та регенерації нормальної життєдіяльності людини. Отже, можна дійти висновку, що суспільство зацікавлене в інтеграції людей з інвалідністю в туристську діяльність, у створенні доступного середовища. Залучення інвалідів до сфери інклюзивного туризму – проблема багатифункціональна і може розглядатися з двох принципових позицій. Перша полягає у тому, хто оплатить туристську путівку. Друга – чи будуть забезпечені сприятливі умови споживання туристського продукту інвалідом, у якого є ті чи інші обмеження життєдіяльності і внаслідок цього особливі потреби. Важливо усвідомити причини, що утримують інвалідів від інклюзивного туризму, зрозуміти, чому особи з особливими потребами не можуть інтегруватися в середовище здорових людей, брати участь у туристських заходах нарівні з іншими.

Інваліду можуть надати туристичну путівку, але скористатися нею він не зможе, тому що туристична послуга для нього виявиться недоступною. Умови споживання туристської послуги повинні бути адаптовані до можливостей інваліда. Для багатьох інвалідів головне питання не в оплаті путівки. Є заможні інваліди, які супроводжують їхні родичі, спонсори, громадські організації, є багаті іноземні інваліди. Питання в тому, як забезпечити рівні можливості під час споживання туристської послуги в умовах реальної дійсності.

На нашу думку, рівні можливості під час споживання туристської послуги можуть бути створені, якщо в структурі інклюзивного туризму будуть передбачені туристичні послуги, адаптовані до людей з особливими потребами. Поняття «адаптивні туристичні послуги в структурі інклюзивного туризму» (адаптивний тур-інклюзив) передбачає створення умов доступності споживання туристського продукту особами з інвалідністю та особливими потребами.

Адаптивний тур-інклюзив розглядається як комплекс взаємовідносин, соціального, психологічного, медичного, спортивно-оздоровчого та

іншого характеру, які включається у зміст туристської діяльності під час надання туристичних послуг особам з особливими потребами. Адаптивні туристські послуги сприяють взаємовідносинам, за яких забезпечуються умови доступності споживання туристського продукту особами з обмеженням життєдіяльності. Взаємовідносини складаються на основі реалізації особливих потреб інваліда і включаються у зміст туристської діяльності. Особи, що пред'являють особливі потреби під час проведення туристських заходів у зв'язку з наявністю певних видів обмежень життєдіяльності, потребують розроблення індивідуальної стратегії, яка має на меті забезпечити оптимальні умови споживання туристичної послуги. Стає важливим визначити і специфічну форму психосоціальної роботи на всіх рівнях туристської індустрії.

Уведення в практику адаптивного тур-інклюзиву поняття «клієнт з особливими потребами в туристських послугах» сприяє диференціації та адаптації туристських послуг для просування туристичного продукту маломобільних груп населення та вирішенню проблеми забезпечення рівності можливостей у різних видах туризму і не тільки у взаємодії з усунення механічних бар'єрів для пересування подорожуючих, які мають проблеми опорно-рухового апарату.

У поняття «адаптивні туристичні послуги в структурі інклюзивного туризму» включається комплекс заходів медико-фізіологічного, соціально-психологічного характеру, які становлять зміст туристської діяльності, під час супроводу процесу споживання туристських послуг. Суб'єктні взаємини під час споживання туристської послуги складаються на основі особливих потреб інваліда, реалізація яких забезпечує рівний доступ до туристських заходів.

Зміст роботи з особами, які мають обмеження життєдіяльності в умовах адаптивного туру, набуває соціальної спрямованості з рішенням широкого кола питань. Туристська діяльність ґрунтується на методології, яка має на меті створення дійсної рівності можливостей у сфері туризму.

Особливості адаптивного туризму можна простежити під час розгляду його функцій, спрямованих на поліпшення соціальної адаптації осіб з обмеженням життєдіяльності, полегшення їх інтеграції в суспільне життя. До соціокультурних функцій адаптивної туристської діяльності відносяться компенсаторно-корекційна, функція розвитку соціального мислення, функція розвитку ідентичності, функція соціальної адаптації та інтеграції.

Адаптивний туризм забезпечує умови для ідентифікації туриста з наявністю обмежень життєдіяльності з навколишнім соціальним світом, тим самим сприяючи придбання позитивного особистого життєвого досвіду.

Розширення життєвого простору, інтеграція в культурне середовище за допомогою адаптивних туристських послуг створюють умови для залучення осіб з обмеженням життєдіяльності у соціальний простір. Знаходження серед рівних із прав і пільг у туристській групі позбавляє інваліда статусу винятковості. Спостереження за поведінкою інших переконує у досить високому рівні своїх компенсаторних можливостей і сприяє інтеграції в суспільстві. У процесі туристського походу відбувається переоцінка інвалідом рівня своїх можливостей, підвищується рівень готовності їх подолання. Підвищується самооцінка, формується більш терпиме ставлення до свого дефекту, відбувається перехід із ролі опікуваного об'єкта у роль активного суб'єкта діяльності, зумовленої спілкуванням і взаємовпливом людей в умовах доступності туризму для досягнення соціальної інтеграції.

Екскурсійно-пізнавальний туризм включає форму соціальної адаптації людей з обмеженими можливостями, інтеграцією в культуроорієнтований соціальний розвиток. Професійні рішення щодо організацій екскурсій, розроблення турів повинні враховувати логіку педагогічного електронного процесу: реалізовувати освітянський, навчальний, розвиваючий потенціал екскурсій, компенсуючи обмежену можливість потенційних екскурсантів з інвалідністю тими можливостями, які здатні забезпечити соціально-культурний, педагогічний супровід [24].

Розробленням турів для осіб з особливими потребами займаються лише деякі туристські агентства. Унаслідок цього приходить розуміння того, що необхідна ретельна робота з вивчення та організації адаптивних турів, адаптації інфраструктури і підготовки кваліфікованих фахівців із роботи з туристами з особливими потребами.

Під час розроблення *турпродукту* необхідно передусім скласти «карту» доступності туристського маршруту, де повинна бути відображена така інформація:

1) доступність екскурсійних маршрутів, дороги (покриттів, переходів, світлофорів і т. п.);

2) доступність готелів та інших засобів розміщення, а також підготовленість (професійна компетентність) обслуговуючого персоналу до роботи з туристами з особливими потребами;

3) доступність транспорту (його видів та адаптованість для людей з інвалідністю);

4) доступність інфраструктури парковок, заправних станцій по шляху до точки призначення;

5) доступність пунктів харчування, місць відпочинку, санітарних зон.

Далі необхідно звернутися до класифікації. Потрібно зрозуміти, що хоче від туроператора замовник. Прикладом наочної класифікації може стати типологія адаптованих турів для людей з

особливими потребами, де представлено такий поділ:

1) за призначенням:

– лікувально-оздоровчий адап-тур – тур у лікувально-оздоровчі та санаторно-курортні установи (санаторії, табори) для реабілітації (фізичної, соціально-побутової, психологічної), підтримання здоров'я;

– екологічний адап-тур – тур із метою ознайомлення з унікальними природними територіями країни. Для організації таких турів необхідно позначити перелік місць, доступних для відвідування інвалідами та іншими маломобільними групами населення, розробити маршрути руху з урахуванням тривалості перебування в дорозі, можливих зупинок, організувати спеціальний транспорт та ін.;

– культурно-пізнавальний адап-тур – тур із метою ознайомлення з культурно-історичними ресурсами країни або регіону, музеями, театрами, особливостями життя і традиціями місцевого населення. Під час розроблення даного туру також дуже важлива доступність інфраструктури туристської дестинації;

– гастрономічний адап-тур – подорож із метою вивчення національної кухні, її особливостей і традицій. Цей вид туризму набуває все більшої популярності серед звичайних туристів і туристів з особливими потребами;

– спортивний адап-тур передбачає заняття лікувальною фізкультурою, плаванням, баскетболом, настільним, великим тенісом тощо. Для цього спортзали та інші місця проведення спортивних заходів повинні бути оснащені спеціальним обладнанням.

Спортивний туризм полягає у виїздах людей з особливими потребами на особливі турніри, різні спортивні заходи, Параолімпіади, сурдоолімпіади тощо. Цей вид туризму відіграє дуже важливу роль у процесі соціалізації, інтеграції, адаптації, комунікації людей з обмеженням життєдіяльності з дитинства;

2) за застосовуваними техніками:

– індивідуальний адап-тур. У цьому турі дуже важливим є додатковий індивідуальний супровід: психолог, медичний працівник, соціальний працівник, волонтер, що зумовлено наявністю обмежень у русі або психологічних чи медичних проблем;

– груповий адап-тур. У рамках такого туру необхідно забезпечити різноманітне соціальне оточення: це можуть бути люди з іншими різними відхиленнями, люди різної національності та інтересів. Груповий адап-тур дає можливість подолати бар'єри в спілкуванні, дізнатися щось нове, цікаве із соціального оточення і самому проявити себе як особистість;

– сімейний адап-тур. Головною його метою є поліпшення атмосфери всередині сім'ї, дає змогу налагодити контакти дитини з батьками і, навпаки,

батьків із дитиною. Допомагає зрозуміти один одного, зблизити членів сім'ї, позбутися від нерозуміння і проблем, зробити однією командою.

Під час реалізації адап-турів необхідно дотримуватися певних указівок. Важливо переконаватися, що забезпечені всі умови для повноцінної і комфортної подорожі людей з особливими потребами. Були розроблені і запропоновані такі загальні рекомендації:

- необхідно ретельно проаналізувати ступінь тяжкості патології, вік, ступінь мобільності та надати інформацію головному екскурсоводу й обслуговуючому персоналу протягом подорожі для безпечної і доступної поїздки;

- екскурсовод повинен бути кваліфікованим фахівцем у своїй сфері, а саме у сфері проведення адаптивних туристських поїздок, уміти коректно спілкуватися з людьми з інвалідністю, доступно пояснювати екскурсійну інформацію;

- обов'язковий соціально-психологічний супровід, участь соціального працівника або психолога (мають спеціалізацію у спілкуванні і консультації людей з інвалідністю) для надання в потрібний момент соціальної та психологічної допомоги;

- має бути надано комфортабельний спеціалізований транспортний засіб, оснащений підійомниками, зручними поручнями тощо;

- водій транспорту повинен мати також повну інформацію про пасажирів з особливими потребами;

- повинен бути проведений ретельний інструктаж із техніки безпеки;

- повинен бути забезпечений спеціальний медичний контроль протягом усієї поїздки;

- необхідно переконаватися в тому, що всі об'єкти туру, засоби розміщення, місця харчування, зони відпочинку максимально доступні, зручні, безпечні для безперешкодного пересування людей з інвалідністю.

Таким чином, організація адап-турів для туристів з особливими потребами – відповідальний і складний процес, що вимагає взаємодії сім'ї, туроператора, управління туристської дестинації (територіальна і державна влада) і керівників туроб'єктів.

Для успішної інтеграції туристів з особливими потребами в туристське товариство необхідно:

1. Акцентування уваги на організаційно-соціальному механізмі (державні органи соціального захисту, населення, неурядові організації, спілка інвалідів, організовані територіальні громади тощо) для вирішення проблем інвалідів у цілому.

2. Проведення всіляких заходів туристської спрямованості з урахуванням вимог людей з особливими потребами та груп ризику.

3. Забезпечення доступності навколишнього середовища, інфраструктури для туристів-інвалідів та мотивація туроператорів на створення турів для осіб з особливими потребами. Інвалідність

не повинна бути для людини жорстоким вироком. Необхідно застосовувати підтримку держави й активне правове регулювання туризму для інвалідів шляхом створення громадських організацій, які зможуть забезпечувати подорожі для всіх людей з особливими потребами.

Висновки з проведеного дослідження. Туризм для людей з особливими потребами має безліч назв, хоча вони всі означають одне – доступний туризм для людей з обмеженими можливостями. Недостатнє вивчення і розрізненість психосоматичних (медико-фізіологічних) і психологічних досліджень із приводу розгляду психології особистості туристів з особливими потребами стримують розвиток цього напрямку. *Перспективу подальших наукових досліджень вбачаємо в науковому обґрунтуванні медико-психологічного забезпечення споживання туристичної послуги і можливостей засобів туризму для інтеграції осіб з особливими потребами в суспільство.*

Адаптивні туристичні послуги у структурі інклюзивного туризму можуть розглядатися як елемент соціально орієнтованої моделі туристської дестинації, розвиток якої залежатиме від співдружності держави, науки і бізнесу. Залучення інвалідів до сфери туризму підвищує потребу в професіоналах сфери обслуговування, здатних брати участь у створенні оптимальних моделей управління системою надання туристичних послуг особам з особливими потребами. Необхідні знання психології інвалідності, вивчення закономірностей розвитку особистості.

Таким чином, визначено і проаналізовано проблеми туризму як засобу психологічної та соціальної підтримки груп ризику та людей з особливими потребами та доведено, що дана тема потребує подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бавельський А.Д. Доступная среда как фактор развития и безопасности безбарьерного туризма. *Социальное партнерство учреждений социального обслуживания населения с общественными организациями по работе с детьми-инвалидами* : сборник материалов международной научно-практической конференции. Москва, 2014.

2. Бейдик О.О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України : автореф. дис. ... д-ра географ. наук. Київ, 2004.

3. Белоусова Н.В. Теоретичні аспекти розвитку інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні. *Наукові записки СумДПУ імені А.С.Макаренка. Географічні науки*. 2018. Вип. 9. С. 205–213. URL: http://scinotesgeo.at.ua/Volume_9/Belousova_Theoretica_Aspects.pdf (дата звернення: 03.01.2021).

4. Белоущенко Я.А. Диверсифікація діяльності підприємств, які забезпечують розвиток риболовецького туризму : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Сімферополь, 2010.

5. Бессонова В.Б. Государственная политика в сфере туризма: правовой аспект. *Туризм и культурное наследие*. URL: https://tourlib.net/statti_tourism/bessonova.htm (дата звернення: 03.01.2021).

6. Войтовська А.І. Особливості інклюзивного туризму. *Народна освіта*. 2017. Вип. 3(33). URL: http://tourlib.net/statti_ukr/vojtovska.htm (дата звернення: 28.12.2020).

7. Гаман П.І. Державне регулювання розвитку рекреаційної сфери Карпатського регіону України : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2009.

8. Гарбера О.Є. Основні теоретичні та практичні аспекти інноваційної діяльності в туристичному господарстві України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 23. С. 29–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2009_23_9 (дата звернення: 28.12.2020).

9. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів / Л.Ю. Науменко та ін. *Український вісник медико-соціальної експертизи*. 2015. № 2. С. 23–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ujmse_2015_2_7 (дата звернення: 28.12.2020).

10. Конвенція ООН о правах инвалидов. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml (дата звернення: 28.12.2020).

11. Международный день инвалидов. ООН : вебсайт. URL: http://www.un.org/ru/rights/disabilities/background_7.shtml (дата звернення: 28.12.2020).

12. Нохріна Л.А. Інклюзивний туризм: соціально-економічні аспекти розвитку. *Інтернаука*. 2018. № 19. URL: <https://www.internauka.com/issues/2018/19/4302> (дата звернення: 27.12.2020).

13. Погасій С.А., Золотухіна П.О. Перспективи розвитку сільського туризму для осіб з обмеженими можливостями. *Інтернаука*. 2018. № 21. URL: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://www.inter-nauka.com/uploads/public/15450781134831.pdf> (дата звернення: 27.12.2020).

14. Про туризм : Закон України від 15 вер. 1995 р. № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (дата звернення: 27.12.2020).

15. Рассохина Т.В., Сесёлкин А.И. Проблемы оценки системы развития туризма в туристской дестинации. *Вестник университета ГГУ*. 2013. № 1. С. 85–95. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-otsenki-sistemy-razvitiya-turizma-v-turistskoy-destinatsii> (дата звернення: 28.12.2020).

16. Рутинський М. Класифікація та типологія курортів. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2007. Вип. 34. С. 236–246. URL: <http://old.geography.lnu.edu.ua/Publik/Period/visn/34/Rutynskyy.pdf> (дата звернення: 28.12.2020).

17. Сесёлкин А.И., Махов А.С., Чепик В.Д. Проблемы развития инклюзивного туризма. *Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта*. 2015. № 11(129). С. 241–246. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-razvitiya-inklyuzivnogo-turizma/viewer> (дата звернення: 28.12.2020).

18. Сигида Е.А., Лукьянова И.Е. Инвалидность и туризм: потребность и доступность : монография. Москва, 2015.

19. Слатвінська Л.А., Бойко М.В. Розвиток інклюзивного туризму в Україні. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки* : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м.

Умань, 30 листопада – 1 грудня 2017 р. Умань, 2017. С. 312–314. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/slatvinska.htm (дата звернення: 26.12.2020).

20. Теорія і практика організації активного відпочинку та туризму для неповносправних осіб : навчальний посібник / О. Волошинський та ін. Львів, 2009.

21. Токмакова Н.Ю. Двигательная реабилитация подростков с детским церебральным параличом : дис. ... канд. биол. наук. Тула, 2015.

22. Хрущ Ю.М., Іванова В.М., Медведський Р.С. Туризм для інвалідів: сучасні підходи до визначення поняття. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки»*. 2017. № 6. С. 206–211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ksuhsgrs_2017_6_33 (дата звернення: 26.12.2020).

23. Чурилина И.Н., Егорова Е.В. Доступная среда и событийный туризм для людей с особыми потребностями как фактор развития внутреннего туризма региона. *Сборник трудов участников Третьей международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы гуманитарных и социальных наук»*, г. Санкт-Петербург, 8 февраля 2018 г. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский академический университет, 2018. С. 1–11.

24. Zaslavskaya O.V., Malafiy A.S. Psychological and pedagogical readiness of a guide to work with disabled people. *Obrazovanie i Nauka*. 2019. Vol. 21. Issue 10. P. 167–188. URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85082441772&origin=resultslist&sort=plf-f&src=s&sid=3799b264484c0cfd89efc2a23e82fb0f&sot=autdocs&sdt=autdocs&sl=18&s=AU-ID%2857215967606%29&relpos=0&citeCnt=0&searchTerm=> (дата звернення: 28.12.2020).

REFERENCES:

1. Bavel'skij A.D. (2014) Dostupnaja sreda kak faktor razvitija i bezopasnosti bezbar'ernogo turizma [Accessible Environment as a Factor in the Development and Security of Barrier-Free Tourism]. *Sbornik materialov mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Social'noe partnerstvo uchrezhdenij social'nogo obsluzhivanija naselenija s obshhestvennymi organizacijami po rabote s det'mi-invalidami»* – Proceedings of the International Scientific-Practical Conference «Social Partnership of Social Services Institutions with Public Organizations Working with Children-Disabled». Moscow: IPK DSNZ. (in Russian)
2. Beydyk O.O. (2004) Metodolohiya ta metodyka analizu rekreatsijno-turystyckyh resursiv Ukrainy [Methodology for analysis of recreational and tourism resources of Ukraine]. (PhD Thesis). Kyiv.
3. Belousova N.V. (2018) Teoretychni aspekty rozvytku inklyuzyvnoho reabilitatsijno-sotsial'nogo turizmu v Ukraini [Theoretical aspects of the development of inclusive rehabilitation and social tourism in Ukraine]. *Naukovi zapysky Sums'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, no. 9, pp. 205–213.
4. Byeloushchenko Ya.A. (2010) Dyversyfikatsiya diyal'nosti pidpryemstv, yaki zabezpechuyut' rozvytok rybolovets'koho turizmu [Diversification of enterprises providing development of fishing tourism]. (PhD Thesis). Simferopol. (in Ukrainian)

5. Bessonova V.B. (2002) Gosudarstvennaja politika v sfere turizma: pravovoj aspekt [State policy in the field of tourism: legal aspect]. *Turizm i kul'turnoe nasledie*. Available at: https://tourlib.net/statti_tourism/bessonova.htm (accessed 03 January 2021).
6. Voytovs'ka A.I. Osoblyvosti inklyuzyvnoho turyzmu [Features of inclusive tourism]. Available at: http://tourlib.net/statti_ukr/vojtovska.htm (accessed 28 December 2020).
7. Haman P.I. (2009) Derzhavne rehulyuvannya rozvytku rekreatsionoi sfery Karpats'koho rehionu Ukrainy [State regulation of the development of the recreational sphere of the Carpathian region of Ukraine]. (PhD Thesis). Kyiv.
8. Harbera O.Ye. (2009) Osnovni teoretychni ta praktychni aspekty innovatsionoi diyal'nosti v turystychnomu hospodarstvi Ukrainy [Basic theoretical and practical aspects of innovative activity in the tourism industry of Ukraine]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, no. 23, pp. 29–31.
9. Naumenko L.Yu., Leps'kyy V.V., Makarenko S.V., Borysova I.S., Cemenenko O.V. (2015) Inklyuzyvnyy turyzm yak vyd reabilitatsiyi: suchasni potreby invalidiv [Inclusive tourism as a form of rehabilitation: current needs of the disabled]. *Ukrayins'kyy visnyk medykosotsial'noyi ekspertyzy*, no. 2, pp. 23–26. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ujmse_2015_2_7 (accessed 27 December 2020).
10. Konvencija OON o pravah invalidov [UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities]. Available at: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml (accessed 28 December 2020).
11. Mezhdunarodnyj den' invalidov [International Day of Persons with Disabilities]. Sajt OON – UN site. Available at: http://www.un.org/ru/rights/disabilities/background_7.shtml (accessed 28 December 2020).
12. Nokhrina L.A. (2018) Inklyuzyvnyy turyzm: sotsial'no-ekonomichni aspekty rozvytku [Inclusive tourism: socio-economic aspects of development]. *Internauka*, no. 19. Available at: <https://www.internauka.com/issues/2018/19/4302> (accessed 27 December 2020).
13. Pohasiy S.A., Zolotukhina P.O. (2018) Perspektivy rozvytku sil's'koho turyzmu dlya osib z обмеzhenymy mozhlyvostyamy [Prospects for the development of rural tourism for persons with disabilities]. *Internauka*, no. 21. URL: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://www.inter-nauka.com/uploads/public/15450781134831.pdf> (accessed 27 December 2020).
14. Pro turyzm: Zakon Ukrainy [About Tourism: Law of Ukraine]. № 324/95. (1995). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (accessed 28 December 2020).
15. Rassohina T.V., Sesjolkin A.I. (2013) Problemy ocenki systemy razvitija turizma v turistskoj destinacii [Problems of assessing the tourism development system in tourist destinations]. *Vestnik universiteta GUU*, no. 1, pp. 85–95 (accessed 28 December 2020).
16. Rutyns'kyy M. (2007) Klasyfikatsiya ta typolohiya kurortiv [Resort classification and typology]. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya «Heohrafichna»*, no. 34, pp. 236–246.
17. Sesjolkin A.I., Mahov A.S., Chepik V.D. (2015) Problemy razvitija inkluzivnogo turizma [Problems of the development of inclusive tourism]. *Uchenye zapiski universiteta imeni P. F. Lesgafta*, no. 11(129), pp. 241–246.
18. Sigida E.A., Luk'janova I.E. (2015) Invalidnost' i turizm: potrebnost' i dostupnost' [Disability and tourism: need and availability]. Moscow: INFRA-M. (in Russian)
19. *Sociokul'turnye i social'no-psihologicheskie aspekty integracii v obshhestvo lic s tjazhelymi mnozhestvennymi narushenijami* [Sociocultural and socio-psychological aspects of integration into society of people with severe multiple disabilities]. Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii – Proceedings of the International Scientific-Practical Conference (pp. 209–211). (2012). Pskov.
20. Voloshyns'kyy O., Horbats'o I., Matselyukh A., Svarnyk M. (2009) Teoriya i praktyka orhanizatsiyi aktyvnoho vidpochynku ta turyzmu dlya nepovnospravnykh osib [The theory and practice of organizing outdoor recreation and tourism for disabled persons]. Lviv: LLC «Prostir M». (in Ukrainian)
21. Tokmakova N.Ju. (2015) Dvigatel'naja reabilitacija podrostkov c detskim cerebral'nym paralichom [Motional rehabilitation for adolescents with cerebral palsy]. (PhD Thesis). Tula.
22. Khrushch Yu.M., Ivanova V.M., Medveds'kyy R.S. (2017) Turyzm dlya invalidiv: suchasni pidkhody do vyznachennya ponyattya [Tourism for the disabled: modern approaches to defining the concept]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya «Heohrafichni nauky»*, no. 6, pp. 206–211.
23. Churilina I.N., Egorova E.V. (2016) Dostupnaja sreda i sobytijnyj turizm dlja ljudej s osobymi potrebnyami kak faktor razvitija vnutrennego turizma regiona [Accessible environment and event tourism for people with special needs as a factor in the development of domestic tourism in the region]. *Sbornik trudov uchastnikov Tret'ej mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Aktual'nye problemy gumanitarnyh i social'nyh nauk»* – Proceedings of the Third International Scientific-Practical Conference «Actual Problems of the Humanities and Social Sciences» (Saint Petersburg, 8-th, February 2018) (pp. 1–11). Saint Petersburg: Saint Petersburg Academic University.
24. Zaslavskaya O.V., Malafiy A.S. (2019) Psychological and pedagogical readiness of a guide to work with disabled people. *Obrazovanie i Nauka*, vol. 21, issue 10, pp. 167–188. Available at: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85082441772&origin=resultslist&sort=plf-f&src=s&sid=3799b264484c0cfd89efc2a23e82fb0f&sot=autdocs&sdt=autdocs&sl=18&s=AU-ID%2857215967606%29&relpos=0&citeCnt=0&searchTerm=> (accessed 28 December 2020).